

Розділ V

ЗАГАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

УДК 929 Шевченко

Т.В. Ковальчук
(м. Маріуполь)

СВІТОГЛЯД Т.Г. ШЕВЧЕНКА У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ (1830–1860-х рр.)

Статтю присвячено дослідженню життя, творчості та громадської діяльності видатного українського поета і художника Т.Г. Шевченка. Основну увагу приділено осмисленню його світогляду у контексті вітчизняної суспільно-політичної думки 1830–1860-х рр.

Ключові слова: Т.Г. Шевченко, світогляд, суспільно-політична думка, Україна.

Життєвому шляху¹, творчості² та суспільно-політичній діяльності³ великого українського поета та художника, основоположника нових української літератури та літературної мови й вітчизняного реалістичного образотворчого мистецтва Тараса Шевченка присвячено сотні ґрунтовних досліджень, енциклопедичних та словникових видань⁴, що класифіковані у ряді фундаментальних бібліографічних покажчиків⁵. І це цілком закономірно, адже «Т.Г. Шевченко — невичерпний як Дніпро».

Потреба пізнавати Т. Шевченка ніколи не зникне. Але сам процес пізнання зазнає змін, разом із зміною горизонтів історичної науки. «Жоден історик не може заперечувати, що його бачення минулого віддзеркалює досвід його епохи..., несе на собі відбиток того часу і місця, в якому він жив»⁶. Оновлення методологічних підходів у пострадянській період не могло не вплинути на тематику і зміст досліджень, присвячених Т. Шевченку, на спроби формування неупередженого погляду та оцінки залишеної ним спадщини. «Імперську ідеологію змінила радянська, на зміну якій, у свою чергу прийшла пострадянська. А альтернативний цим моделям дискурс, що отримав назву постмодерного, теж витворив мережу власних ідеологем, нехай і з протилежним знаком. Тому лише повертаючи українську літературу в природні для неї європейські координати, маємо можливість відтворити реальні її смисли в багатогранності її внутрішніх переплетень з інтелектуальними контекстами Європи⁷. Цю методологію вико-

ристали для переосмислення творчості Великого Кобзаря професор Гарвардського університету Г. Грабович⁸, О. Забужко⁹ та ін. Їхні дослідження викликали гостру дискусію, але вже сам її факт засвідчує необхідність пошуків нових міждисциплінарних підходів до осмислення життя і творчості Т. Шевченка. Серед них можна виокремити такий важливий напрям історичних досліджень останніх десятиліть як культурно-антропологічна історія, одним із завдань якої є вивчення ментальності людей окремої історичної епохи, а також «нова інтелектуальна історія», яка охоплює всю сферу інтелектуального простору людини, вивчає ідеї через культуру, біографію і соціокультурне оточення її носіїв. Адже світобачення людини залежить значним чином і від способу життя епохи, її культури. Врахування цих чинників може бути плідним при осмисленні світогляду Т. Шевченка у контексті суспільно-політичної думки України (1830–1860-х рр.).

Варто зазначити, що великий внесок у вивчення зазначеної проблеми зробили такі фахівці як академік І. Дзюба, який обґрунтував центральне місце Т. Шевченка в національному і суспільно-політичному житті України, простежив його творчість в контексті російської літератури й на тлі європейського романтизму¹⁰. На думку академіка Д. Наливайка, «унікальність духовного світу й творчості Шевченка виявляється в їх незвичній концентрації, навколо центру, яким є Вітчизна поета — Україна, її відеообраз». Автор наголосив на співвідношенні духовного світу й творчості Т. Шевченка з ідейними, культурними й літературними рухами епохи романтизму, в систему яких був інтегрований український поет, а також підкреслив, що «етнокультурний центризм, притаманний романтизмові переростав у Шевченка у націотворчу парадигму»¹¹. У контексті світоглядної концепції романтизму також розкриває творчість Т. Шевченка львівський історик Євген Нахлік. Автор порівнює світобачення Т. Шевченка, А. Міцкевича, Ю. Словацького, З. Красицького, розуміння ними таких проблем як свобода, імперія, кріпаччина¹². У дослідженні С. Цвілюка, основана увага зосереджена на соціально-політичному вимірі творів Тараса Шевченка та історизмі його творчості¹³. Широку панораму життя Т. Шевченка відтворив на основі архівних матеріалів П. Жур¹⁴. Малодосліджений аспект світобачення Шевченка як мислителя розкрив Євген Сверстюк, звернувши увагу на релігійність поета та християнський контекст його творчості, підкресливши, що «Шевченко — то є вічний дух України»¹⁵. Московський вчений Ю. Барабаш, який вже півстоліття досліджує життя і спадщину Кобзаря, зазначає, що його історіософії «суджена була роль того біблійного «зерна гірчичного», що з нього зростає програма відродження нації»¹⁶. Значну увагу приділив формуванню світобачення Т. Шевченка та становленню поета і пророка, в період його перебування у Санкт-Петербурзі в 1837–1845 рр. українсько-американський історик Омелян Прицак, праця якого написана в руслі культурної антропології¹⁷.

Цікаву інтерпретацію поглядам і поезії Т. Шевченка дав економіст за фахом, професор Броніслав Панасюк, який підкреслив нерозривність поезії та політики: «Творчості поета приписують все, але не те, що в ній закладено насправді, де на першому місці є філософські та політичні роздуми... Філософія

і політика виходили із глибини його душі... Майбутні дослідники дійдуть висновку, що поезія для Т. Шевченка була інструментом висловлення своїх сокровенних внутрішніх філософських і політичних думок»¹⁸. Важливим внеском у вивчення світобачення Т. Шевченка стало видання праць доктора історичних наук В. Мельниченка, який вперше в історіографії детально простежив відносини Т. Шевченка з вченим-славістом О. Бодяньським та актором М. Щепкіним, увів до обігу нові документальні джерела¹⁹. Відтак, пострадянський період відзначився появою у вітчизняному шевченкознавстві ряду нових досліджень, автори яких кожен по-своєму здійснив спробу звільнення постаті Т. Шевченка від ідеологічних обмежень та трактовок його життя, творчості, поетичної та мистецької спадщини²⁰. З'явилися дослідження, в яких здійснено спробу переосмислити цінний внесок генія в самі основи буття, культури та суспільно-політичного розвитку українського народу²¹. Однак ці кроки в оновленні образу поета і митця є лише частковим вирішенням існуючих проблем. Т. Шевченко — постать такого масштабу, яку не кожній нації щастить мати. Він був різним, мінливим, нерідко парадоксальним, блискуче освіченим та феноменально ерудованим, людиною з непростою долею, яка для нас стала символом України та її історичної долі²².

Особливості світобачення Т. Шевченка в контексті розвитку суспільно-політичної думки середини 30–60-х рр. XIX ст., масштаб його особистості неможливо досягнути без проникнення в історичний та духовно-культурний простір епохи в яку він жив і творив. На думку англійського історика К. Доусона «Історія XIX століття розвивалася в тіні Французької революції і національних ліберальних революцій, що слідували за нею»²³. Американський історик Річард Уортман наголошує, що «Французька революція нанесла рішучого удару по образу освіченого монарха..., революція кинула виклик основним передумовам утилітарного виправдання абсолютизму... Поява поняття «нація» і «народ» внесли суперечливі ноти в політичну риторику... Революція піднесла народ як носія сакральних рис влади, перетворивши його в творця історії, учасника власного міфа, який утворював таку сутність як нація»²⁴.

У першій третині XIX ст. у добу романтизму нація стала асоціюватися з народом і історією. Німецькі та англійські романтики проголошували цінність кожного народу, його окремішність право на історичне буття. «Саме «романтики «закріпили» в європейській свідомості неперехідну естетичну, а також «націотворну» цінність народнопоетичної сфери, використали її для своїх історіософських конструкцій, дали всебічне філософсько-естетичне осмислення народної творчості, пов'язавши її з проблематикою романтичної літератури, з естетичною програмою романтизму»²⁵. Як зазначає канадський історик Зенон Когут у праці «Коріння ідентичності», «під впливом Гердера та романтизму наступне покоління відкрило український народ із його самотньою мовою»²⁶. «Німець Гете, англієць Байрон, росіянин Пушкін, українець Шевченко, поляк Міцкевич підносяться над глухим шумом віків і говорять братніми голосами про найкращі прагнення своїх народів, про найвищі чуття, і найсвітліші думки всього людства», — наголошував Максим Рильський.

Світогляд Т. Шевченка формувався в культурно-історичну добу романтизму. У Петербурзі молодий Тарас Шевченко, потрапивши в коло романтиків, знайомиться із здобутками європейської науки та культури. «Санкт-Петербург 1830-х — початку 1840-х рр. був ще справжнім культурним та інтелектуальним центром великої імперії, що притягав творчі енергії. Трагічна доля невдалих революціонерів-декабристів ще залишалася свіжою в пам'яті. Не дивно, що магія імперської столиці приваблювала й чужих митців та науковців усіх родів, які надіялися там зробити велику кар'єру²⁷. З Петербургом була тісно пов'язана творчість В. Жуковського, О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Гоголя, В. Григоровича, М. Вієлігорського, М. Глінки, К. Брюллова та багатьох інших видатних митців, творчий досвід який використовує Т. Шевченко. Не заперечуючи, що багатьом талановитим українцям Петербург відкривав широкі горизонти освіти, історик Ю. Барабаш разом з тим зазначає: «Однак ...традиційно Петербург був для українського менталітету містом ностальгії... Та набагато страшнішою ціною успіху було духовне зламання, прийняття імперських «правил гри», які передбачали національне роздвоєння...відмову від рідного слова...Тим дивнішим феноменом, постаттю воістину унікальною у своїй національній цілісності, виростає на петербурзькому тлі Т. Шевченко»²⁸.

Про вплив Петербурга на світобачення та долі Гоголя і Шевченка, зазначає також Є. Маланюк. Якщо Гоголь «азнав формальної адаптації чужою літературою», то Шевченка Петербург «стимулював, та оформив його потужну національну суть». Але вони обидва були виразниками національного духу, хоч життєвий досвід у них був різний. Варто зазначити, що вони обидва відчули «дух» російської мови, що означало відкриття ними нового світу, але найважливішим було те, що своя рідна мова постала для них у новому світлі і вимірі. Т. Шевченко писав однаково плідно двома мовами, особливо художню прозу — російською. Листи поет писав обома мовами — в залежності від адресата²⁹. Російською мовою писали також його сучасники — М. Гоголь, Є. Гребінка, М. Костомаров³⁰. Діалог культур, який є складовою історичного процесу — став важливим чинником формування світогляду особистості Т. Шевченка, а це спричинило більш широкий погляд на світ. Більш виразними стають його суспільно-політичні, естетичні погляди і як поета, і як художника.

Знайомство у 1836 р. Т. Шевченка з художником І. Сошенком, який рекомендував молодого митця представникам культурної еліти Петербурга К. Брюллову, М. Вієлігорському, О. Венеціанову, В. Жуковському мало великий вплив на його світогляд і долю. І. Сошенко увів Т. Шевченка у літературно-мистецький гурток письменника Є. Гребінки (1812–1848), навколо якого збиралися українські інтелектуали. У колі української інтелігенції, зокрема, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемівського, формується світобачення Т. Шевченка, де він познайомився із творами вітчизняних і зарубіжних письменників. До петербурзького оточення Тараса Шевченка входили також майбутні петрашевці М. Момбеллі та О. Пальм, під впливом яких формувалися погляди поета на суспільний устрій. Водночас значний вплив на суспільно-політичні погляди поета мали традиції сучасної йому російської літератури,

критики та публіцистики — твори О. Пушкіна, декабристів, М. Лермонтова, М. Гоголя, М. Салтикова-Щедріна, молодого О. Герцена. Початок 1840-х рр. був часом піднесенням демократичної думки в Росії, коли в літературі і мистецтві зміцнювалися реалістичні позиції. Ідея самовідданого служіння народу ставала провідною в усьому європейському літературно-суспільному русі. Навчаючись в Академії мистецтв, Тарас Шевченко через польського студента-історика Л. Демського, ознайомився з історіософічними й політичними концепціями польського історика та демократичного діяча Й. Лелевеля (1786–1861), а також із творчістю основоположника польського романтизму Адама Міцкевича (1795–1855), яка була тісно пов'язана із національно-визвольною боротьбою поляків. У журналах і альманахах Петербурга друкувалися «Дзяди», «Конрад Валлендор» та ін. твори А. Міцкевича. Т. Шевченко знав польську мову і робив спроби перекладати його твори. «...Шевченко, як масштабне літературне явище не здійснився б, якби в епоху романтизму не сталися глибокі зрушення в естетичній свідомості й структурі художньої творчості усїєї Європи, якби не відбулася радикальна романтична переорієнтація на національні традиції й парадигми... Без усього цього Шевченко не зміг би здійснитися, як поет, співзвучний епосі, дійсно національного масштабу, не кажучи вже про європейський і світовий», — зазначає академік Д. Наливайко³¹.

Але інтереси Т. Шевченка не обмежувалися лише сферою історії, літератури, філософії, мистецтва. В автобіографічній повісті «Художник» він зазначав: «Два рази на тиждень, вечорами, я ходжу до Вільного економічного товариства слухати лекції з фізики. Ходжу ще разом із Демським раз на тиждень слухати лекції із зоології професора Куторги... Я почав відвідувати анатомічні лекції професора Буяльського». Як підкреслює О. Прицак, вже через два роки після викупу з кріпацтва, «26-літнього Шевченка трактували як рівного собі у найвищих колах Петербурга, зокрема в інтелектуальних»³². Про його ерудицію, обізнаність у різних галузях знання свідчить широке коло читання, яке після викупу з неволі постійно розширювалося (це і «Історія хрестових походів» К.-Ф. Мішо, роман Ж. Бартелемі «Мандрівка молодого Анахарсіса по Греції», історичні твори Е. Гіббона та ін.). Т. Шевченко користувався бібліотекою К. Брюллова, книгозбірнею книгопродавця О. Смирдіна. Він був добре підготовлений, щоб ілюструвати книгу Польового «Історія князя Італійського, графа О. Суворова, генералісимуса російських військ» (СПб., 1843), а також твір В. Шекспіра «Король Лір» (1843).

Визначальним у світобаченні Т. Шевченка була глибока обізнаність і постійний зв'язок з усною народною творчістю. Її вплив на формування світогляду Тараса Шевченка не можна переоцінити. Три збірники: М. Цертелева «Опыт собрания старинных малороссийских песен» (СПб., 1819), «Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем» (Ч. 1. М., 1834), «Малорусские и червонорусские народные думы и песни» П. Лукашевича (СПб., 1836) поет постійно використовував, високо цінував їх і знав на пам'ять. На його світобачення мали великий вплив також історичні праці того часу, зокрема «Історія Русів». Як зазначає Зенон Когут, «найвпливовішою політичною працею початку

XIX ст. стала «Історія Русів» — написана російською мовою анонімна, дуже модернізована апологія Малоросії, її прав і вольностей. Малоросію тут зображено потужною східнослов'янською державою, занепад якої порушив рівновагу сил у Східній Європі. Автор твору був добре обізнаний із ідеями Американської та Французької революцій, а також із концепцією природного права і рівноваги сил. Між рядками відчитується надія на те, що Малоросія поверне собі належне місце в сім'ї народів»³³. На думку З. Когута «Історія Русів» «помітно вплинула на наступну генерацію українських істориків і письменників, що особливо відчутно у п'ятитомовій «Історії Малоросії» (1842–1843) Миколи Маркевича, яка була дуже популярна завдяки тому, що її використовували письменники-романтики, передусім Тарас Шевченко»³⁴. Т. Шевченко познайомився з М. Маркевичем у квітні 1840 р. у Петербурзі і зустрічався з ним у 1843 р. в Україні.

Великий вплив на світогляд Т. Шевченка мало його знайомство і спілкування у 1844–1845 рр. та в 1858 р. у Москві з професором Московського університету О. Бодянським. Історик, славіст (знавець семи мов), фольклорист, він був живою енциклопедією знань з історії України. Вчений «докладно вивчив стан і проблеми європейської славістики, з інтересом науковця спостерігав за процесами національного відродження австрійських і балканських слов'ян...»³⁵. Саме він познайомив Т. Шевченка з «Літописом Величка», — зазначає історик В. Мельниченко, підкреслюючи, що «знайомство і дружба з О. Бодянським дали змогу поетові співвідносити свою творчість з яскравою особистістю, в чому він постійно мав потребу... У той же час з інтелектуалом Бодянським поет проходив університети, буквально всотував нові знання, випробував свої проекти, ідеї та ін.»³⁶. В. Мельниченко звернув також увагу на те, що О. Бодянський редагував щорічні «Чтения в императорском Обществе истории и древностей российских». Тарас Шевченко знав про це наукове видання і в листі до Варвари Репніної від 24 жовтня 1847 р. просив її вислати «последнее сочинение Гоголя «Письма к друзьям» и, если можно, «Чтения Московского археологического общества», издаваемое Бодянским». Тарас Григорович неточно вказав назву видання, але він напевне знав, що його очолював Бодянський — підкреслює В. Мельниченко³⁷.

Постійне звернення до світової культурної спадщини і традицій українського народу було для Тараса Шевченка духовною потребою. Адже до появи Т. Шевченка — поета, художника, мислителя український народ мав багатовікову культуру і традицію, яка стала джерелом і основою його творчості. Проте його світобачення не вкладається лише в рамки народно-фольклорного поета. Вихід у світ «Кобзаря», героїчно-романтичної поеми «Гайдамаки», циклу поезій «Три літа» засвідчують не тільки відтворення нової картини історичного життя народу, де поєдналися «інтуїція і скарби знань», не лише пробудження до життя української нації, а й «концепцію людського співжиття». Як зазначав Б. Романенчук у статті «Універсальні Шевченкові ідеї», для поета проблема людських взаємин, людського співжиття була головною: «Коли Шекспір прославився незрівнянними образами людських характерів, що їх змальовував у своїх творах, що мають світовий розголос і світове значення, коли Гете показував

загальнолюдські риси людської природи, то Шевченко ставив і давав розв'язку певних питань, які мають універсальне значення, бо стосуються самої суті людського життя, а радше співжиття — мирного і гармонійного»³⁸. Але для цього кожна людина повинна стати вільною. Кріпацтво ж гальмувало подальший розвиток суспільства і Т. Шевченко вбачав необхідність розв'язання цієї проблеми. Відтак ідея свободи — центральна ідея суспільно-політичних поглядів поета, що сприяла пробудженню національної і соціальної самосвідомості різних верств суспільства. На відміну від вітчизняних романтиків, котрі намагалися лише зафіксувати духовну спадщину народу, щоб врятувати її від людського забуття, Т. Шевченко зумів повернути до процесу національного відродження і соціального визволення усі скарби народного духу, всю героїку української історії, спираючись на традиції визвольного руху.

Варто зазначити, що у першій половині XIX ст. на розвиток суспільно-політичної думки продовжували впливати ідеї масонства, польського опозиційного руху, таємних декабристських організацій. В Україні виникали різного роду гуртки та товариства, в тому числі таємні. Засновувались масонські ложі, серед членів яких були відомі українські діячі Василь Капніст та Василь Лукашевич, а також лідери декабристського руху. Так, полтавська ложа «Любов до Істини» мала виразно український характер; до її складу входили літератори й суспільні діячі, відомі своїми українофільськими поглядами — І. Котляревський та В. Лукашевич. На її базі утворилося «Малоросійське таємне товариство», головою якого став В. Лукашевич. У його програмі («Катехізис автономіста») проголошувалось прагнення добитися незалежності українських земель від Росії під протекторатом відродженої Польщі. Широко відомою стала справа про вільнодумство професорів та студентів ніжинської гімназії вищих наук (1825–1833 рр.), які висловлювали антикріпосницькі погляди, що знайшли підтримку студентів. У 1826–1827 рр. діяв гурток студентів Харківського університету, члени якого поширювали твори декабристів, закликали до боротьби проти самодержавства, твердили, що кожен народ має право на свою державність та культуру. Відкривалися нові горизонти діяльності інтелектуальної еліти у напрямку національного відродження. Створення центрів українознавства в Харкові, Полтаві, Одесі, Києві сприяло згуртуванню української інтелігенції. Відкриття університету Святого Володимира в Києві у 1834 р. — осередку науки і духовності сприяло підготовці нового покоління інтелектуалів, яке зробило значний внесок у розвиток суспільно-політичної думки.

Великий вплив на представників української інтелігенції, яка репрезентувала світоглядні позиції суспільства мала літературна і громадська діяльність Т. Шевченка. Після чотирнадцяти років життя у Петербурзі, поет відвідав Україну і побачив її очима зрілої людини. Цьому посприяла і його робота у Київській археографічній комісії (1845–1847) у колі відомих вчених, професорів Київського університету М. Максимовича, М. Іванишева, В. Домбровського, О. Селіна, М. Костомарова, О. Ставровського, історика-археолога М. Берлінського та ін. Ще одним важливим фактором, що відіграв суттєву роль у формуванні поглядів поета й митця, був глибокий та усесторонній інтерес до

історичної долі українського народу. Шевченко вдумливо та ретельно вивчав архівні документи, історичну літературу, народну творчість, а, працюючи в Київській археографічній комісії, й археологічні пам'ятки. Поет не лише брав активну участь у дослідницькій роботі й спілкувався з істориками-фахівцями, але й розробив власну досконалу програму збирання та пошуку різноманітних джерел з вітчизняної історії, в якій значне місце посідало пам'яткознавство³⁹. Ця програма готувалася для мистецького видання «Живописна Україна». Саме завдяки цій діяльності ним було створено цілу низку таких поетичних творів, як поеми «Гайдамаки», «Сон», «Єретик», «Кавказ», десятки поезій та кілька повістей, в яких обстоювався погляд на вирішальну роль народу в історії й возвеличувалась його національно-визвольна й антикріпосницька боротьба⁴⁰.

Подорожі Київщиною, Полтавщиною, Волиню, Поділлям залишили слід не лише у замальовках архітектурних та археологічних пам'яток, а й у точних історичних характеристиках, що їм дав Т. Шевченко, що засвідчують його ерудицію. Так, Густинський монастир (під Прилуками) він порівнював з «Сенклерським абатством, де є все для повної романтичної картини у душі Скотта Вальтера», а події у містечку Лисянці, яка знаменита своєю «сицилійською вечернею» 1768 р., з подіями Варфоломійвської ночі⁴¹ тощо. Наукова діяльність поета і митця у галузі археографічних, етнографічних та фольклористичних досліджень збагатили його творчість, чіткіше визначили суспільно-політичні погляди. Побувавши на Волині і Поділлі Т. Шевченко писав: «...На полях Волини и Подолии вы часто любуетесь живописными развалинами древних массивных замков и палат... Что же говорят, о чем свидетельствуют эти угрюмые свидетели прошлого? О деспотизме и рабстве! О хлопах и магнатах!... Что же говорят пытливому потомку эти частые темные могилы на берегах Днепра и грандиозные руины дворцов и замков на берегах Днестра? Они говорят о рабстве и свободе...»⁴².

Під час подорожі Україною Т. Шевченко звільнився від абстрактного гуманізму, і як він пише: «прозрівати став потроху...». Тогочасна дійсність вразила його і загостила почуття соціальної несправедливості, яку не могла приховати «патріархальна гостинність» у дворян-вільнодумців в Качанівці (Чернігівщина) у маєтку Г. Тарновського, чи в Яготині у князя М. Репніна (брата декабриста С. Волконського), чи в селі Березова Рудка на Полтавщині в родині В. Закревського. Показна і «закулісна сторона поміщицького життя не пройшла мимо уваги поета», — пише у своїх спогадах про знайомство і зустрічі з поетом у середині 1840-х рр. письменник О. Афанасьєв-Чужбинський. Роздуми Т. Шевченка не обмежувалися лише уболіванням за долю українського народу, а й обіймали увесь слов'янський світ.

Про світобачення Т. Шевченка цього періоду та розвиток ним ідеї слов'янського єднання О. Афанасьєв-Чужбинський наводить важливі свідчення, що стосуються написання поетом історичної поеми «Ян Гус» («Єретик»): «Шевченко розповідав мені, що прочитав про гуситів та епоху, що їм передувала, усі джерела, які тільки можна було дістати, а щоб не погрішити проти народності, не залишав у спокої жодного чеха, котрий зустрічався йому в Києві...

розпитуючи в них про топографічні та етнографічні подробиці»⁴³. У поемі «Єретик», присвяченій Павлові Шафаріку — видатному чеському вченому-славісту, професорові Празького університету, Т. Шевченко намалював програму демократичного єднання визволених народів: «Щоб усі слов'яне стали добрими братами, і синами сонця правди...». Цим він висловив ставлення до слов'янського питання, одного із найбільш обговорюваних у той час. Як зазначає В. Мельниченко, Т. Шевченко також «був обізнаний із «Славянским народописанием» Шафаріка у перекладі Бодяньського... З «Єретика» Шевченка також випливає, що він знайомився з вміщеною в книзі таблицею «Обозрение народов славянского поколения», де Шафарік подав відомості про одинадцять відомих йому слов'янських народів»⁴⁴.

Суспільно-політичні погляди Т. Шевченка були близькі членам Кирило-Мефодіївського товариства, яке проіснувало з 1846 до березня 1847 рр. Ідеї національно-духовного відродження і визвольної боротьби слов'янських народів знаходили відгук у колах української інтелігенції, яка мріяла про визволення від гніту усіх слов'ян, прагнула до слов'янської єдності. Засновниками товариства були чиновник М. Гулак, професор М. Костомаров, письменник П. Куліш, викладач В. Білозерський, студенти університету І. Посяда, О. Навроцький, Г. Андрузький. Поява товариства означала новий етап у розвитку політичних поглядів української інтелігенції. У квітні 1846 р. до братства вступив Т. Шевченко, суспільно-політичні погляди якого мали значний вплив на кирило-мефодіївців. Основними завданнями товариства було знищення самодержавства й скасування кріпосного права. Як кінцеву мету братчики передбачали зрівняння представників усіх станів у суспільстві. «Книга буття» українського народу проголошувала ідеал слов'янства, де не буде «ні царя, ні пана, ні кріпака, ні холопа». Послідовно відстоювали ці позиції саме Т. Шевченко, М. Гулак, О. Навроцький, І. Посяда. Для М. Костомарова, П. Куліша, В. Білозерського та ін. більш прийнятним було здійснення програмних завдань шляхом реформ і культурно-просвітницької роботи. Але всі члени товариства визнавали Т. Шевченка своїм духовним лідером. У листі В. Білозерського до М. Гулака (з приводу написання поеми «Ян Гус») підкреслюється значення поета: «...Я поневоле приято пригадувався над тем, якого геніального человека мы имеем в Тарасе Григорьевиче, ибо только гений посредством одного глубокого чувства, способен угадывать потребности народа и даже целого века, к чему не приведут никакая наука и знания без огня поэтического и вместе религиозного»⁴⁵.

Учені не виключають також впливу визвольних ідей Т. Шевченка на створення програми Кирило-Мефодіївського товариства⁴⁶, яка була пронизана ідеєю месіанізму і стала маніфестом відродженого українства. Варто зазначити, що у цей час на теренах Східної Європи, в тому числі й на українських землях, поширювався месіанізм, у центрі системи якого полягала віра в особливе призначення кожного народу, визначене Божим Провидінням. Саме силою цієї віри народ і мав стати носієм нових ідей в історії людства, — що й складало його вибрання та покликання⁴⁷. У контексті месіанізму й формувались основні напрямки діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, виникнення якого

припало на епоху національного й суспільно-політичного пробудження народів Російської імперії під впливом виступу декабристів та розгортання в країні й в Європі в цілому національно-визвольних рухів, що вилилися в революційні події 1848–1849 рр. у Франції, Німеччині, Австрії, Угорщині та Італії, а згодом і хвилю національно-визвольної боротьби південнослов'янських народів⁴⁸.

Кирило-Мефодіївське товариство В. Сарбей трактував як першу українську політичну організацію, що поєднала культурно-просвітницьку роботу з політичними вимогами, а Я. Грицак вважає товариство швидше не політичною, а інтелектуальною організацією. На думку Я. Грицака, три братчики: М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш – відображали три течії в товаристві: перший — загальнолюдську і християнську, другий — соціальну, третій — національну, поєднання яких відбилосся у програмі товариства⁴⁹. Про відмінності у світобаченні П. Куліша і Т. Шевченка написав сам П. Куліш у своїх спогадах: «...Один учивсь історії просто від гайдамацьких ватажків, — читав її з ураженого серця козацького, що рвалось й томилось у підданстві козацького ворога-ляха; другий дорозумувавсь української бувальщини від такого коліна, що предку-віку не знало панщини... Глибінь чуття своєї народності була в обох їх однакова, тільки Шевченкова кров буяла без упину; Куліш уже тоді шукав рівноваги серця й розуму»⁵⁰. М. Костомаров не поділяв політичного радикалізму Т. Шевченка. Коли твори поета були у нього виявлені, то М. Костомаров пояснював, що тримав їх «більше для мови, але поділяти мерзенних думок, у них викладених, я не міг ніколи»⁵¹.

Про те наскільки був небезпечний вплив суспільно-політичних поглядів Т. Шевченка йшлося у доповіді начальника III відділу графа О. Орлова Миколі I про діяльність Кирило-Мефодіївського товариства від 26 травня 1847 р., де підкреслюється: «...Шевченко сочинял стихи на малороссийском языке самого возмутительного содержания. В них он то выражал плач о мнимом порабощении и бедствии Украины, то возглашал о славе гетманского правления и прежней вольнице казачества... стихи его вредны и опасны... со стихами могли укорениться мысли о возможности Украине существовать в виде отдельного государства»⁵².

Поширення творів Т. Шевченка, які спричинили хвилювання умів», виявилися найбільш небезпечними для самодержавства. Після розгрому (в березні–квітні 1847 р.) товариства, саме Т. Шевченка було визнано політичним злочинцем і найсуворіше покарано та відправлено на заслання із заборонаю «писати і малювати». Переосмислювати минуле і сучасне йому, розмірковувати над суспільно-політичними проблемами Т. Шевченко не припиняв і в період заслання (1847–1857 рр.). Відгуком на революційні події в Європі була його сатира «Царі» (редакція 1848 і 1858 рр.) — одна з найзначніших політичних поезій цього періоду, яка містила заклик до повалення царату.

Випробування, які випали на долю Т. Шевченка не зламали його духовно. «Невільницька проза і поезія», відбиває світобачення поета, для якого свобода людини, її гідність, роздуми над її внутрішнім світом залишалися основними і в житті, і в творчості. Виїжджаючи до Астрахані, і, очікуючи на офіційний

документ про звільнення, поет записав у «Щоденнику» від 20 червня 1857 р.: «...Опыт, говорят, есть лучший наш учитель. Но горький опыт прошел мимо меня невидимкою. Мне кажется, что я точно тот же, что был и десять лет тому назад. Ни одна черта в моем внутреннем облике не изменилась. Хорошо ли это? Хорошо. По крайней мере, мне так кажется. И я от глубины души благодарю моего Всемогущего Создателя, что он не допустил ужасному опыту коснуться... моих убеждений. Некоторые вещи просветлели, округлились, приняли более естественный размер и образ»⁵³. Поет не нарікає на пережити страждання, але ще гостріше відчуває протистояння добра і зла у світі, а також наголошує на необхідності прощення ворогів. У листі до А. Толстої від 9 січня 1857 р. Т. Шевченко пише: «Теперь только молюся я и благодарю Его за бесконечную любовь ко мне, за ниспосланное испытание. Оно очистило, исцелило мое бедное сердце. Оно отвело призму от глаз моих, сквозь которую я смотрел на людей и на самого себя. Оно научило меня как любить врагов и ненавидящих нас».

Дочекавшись свободи, поет надолужує упущене за роки заслання активним спілкуванням з інтелектуальною елітою Москви і Петербурга. Так, у березні 1858 р. Т. Шевченко радо був зустрінутий у Москві близьким другом М. Щепкіним: «тільки щепкінські зв'язки мали фактично системний характер і ввібрали в себе кращих представників еліти російського суспільства незалежно навіть від їх ідеологічних пристрастей і політичних поглядів»⁵⁴. Це були старі і нові знайомі — С. Аксаков, М. Максимович, В. Репніна, С. Шумський, В. Станкевич, І. Забелін, Хомяков, Кетчер (перекладач Шекспіра) та ін. У «Щоденнику» від 21 березня 1858 р. поет записав: «Грешно роптать мне на судьбу, что она затормозила мой приезд в Питер. В продолжении недели я здесь встретился и познакомился с такими людьми, с какими в продолжении многих лет не удалось бы встретиться»⁵⁵.

Про суспільно-політичну спрямованість поглядів Т. Шевченка у останній період його життя 1857–1861 рр., засвідчує зближення поета із демократичною інтелігенцією Петербурга, яка групувалася навколо літературного і політичного журналу «Современник», який редагували М. Чернишевський, М. Добролюбов, М. Некрасов. Дружні стосунки пов'язували Т. Шевченка з російськими демократами. Неодноразово поет бував у родині М. Чернишевського, а М. Добролюбов постійно турбувався про переклад шевченкових творів. Близько знайомий Т. Шевченко був також і з М. Салтиковим-Щедріним, М. Некрасовим, О. Островським, І. Гончаровим. Важливу роль у їх спілкуванні мали літературні читання, які розпочалися з відкриттям Літературного фонду в 1859 р. У них брали участь корифеї тодішньої літератури: І. Тургенєв, І. Гончаров, О. Писемський, Ф. Достоевський, О. Островський, М. Некрасов, Т. Шевченко, Майков, Я. Полонський⁵⁶. Колеги по перу високо оцінювали обдарування й той вплив, який мали твори українського поета. М. Чернишевський підкреслював колосальне значення творів Шевченка в розвитку суспільно-політичної думки і української літератури, а М. Добролюбов називав його цілковито народним поетом. О. Герцен наголошував на тому, що поет й митець був не лише народним поетом, а й активним борцем за народну свободу. Варто зазначити, що у

середовищі демократично настроєної інтелігенції не всі вірили як у можливість вибороти свободу, так і у можливість вдосконалення людини, яка скористається свободою для свого блага. Так, М. Костомаров у листі до Д. Мордовцева від 17 серпня 1860 р. писав: «...Свобода є чистий вимисел. Знищіть монархію, аристократію, поліцію — слабий силами духу і тіла завжди буде рабом сильнішого... Історія мене все більше переконує у неможливості людського вдосконалення»⁵⁷. Для Т. Шевченка необхідність звільнення людини від будь-якого поневолення і важливість суспільних перетворень ніколи не викликала сумнівів. У світоглядних питаннях поету близькими були погляди демократів революційного спрямування С. Сераковського, М. Чернишевського, М. Добролюбова, В. Курочкіна⁵⁸. Шевченкознавці радянського періоду Є. Шабліовський, Ю. Марголіс простежують у поглядах Т. Шевченка революційні ідеї демократизму, адже він не змінив свого ставлення до самодержавства ні під час заслання, ні після нього. Політична лірика поета 1859–1861 рр. була відгуком на необхідність вирішення селянського питання. У листі до І. Ускова від 12 листопада 1857 р. Т. Шевченко писав: «Занимает теперь всех самый животрепещущий вопрос о том, как освободить крестьян от крепостной зависимости». М. Чернишевський підкреслював, що авторитет Т. Шевченка у селянському і національному питаннях є незаперечним. Про духовну спорідненість обох мислителів писав і М. Драгоманов: «Шевченко став водитись з гуртком «Современника», який як міг, проводив новоєвропейські філософські думки»⁵⁹. У цей час «Современник» виступав проти антинародної політики влади і погляди Т. Шевченка та редакторів журналу співпадали.

Про світобачення Т. Шевченка цього періоду свідчить його петербурзьке оточення. До нього входили польські демократи — Антоній Сова (Едвард Желіговський), друг по засланняю Броніслав Заліський, а також члени польського таємного товариства П. Круневич і С. Падлевський та ін.⁶⁰ Радянським дослідникам Т. Шевченко вбачався здебільшого як революціонер, видатний представник революційно-демократичної історичної думки⁶¹. Але таку постать як Т. Шевченко не можна обмежити якимось одним аспектом його світобачення. Є. Шабліовський зазначає, що інтелектуальне спілкування Т. Шевченка в Петербурзі (1858–1861 рр.) не обмежувалося лише «вузьким колом М. Чернишевського». Поет був знайомий з відомими вченими і митцями того часу, зокрема з скульптором М. Мікешиним, поетом і перекладачем Л. Меєм, поетом Я. Полонським, з видатним математиком академіком М. Остроградським, професорами Петербурзького університету А. Нікітенко, Н. Благовещенським та ін.⁶² У родині віце-президента Академії мистецтв графа Ф. Толстого і А. Толстої Т. Шевченко спілкувався з декабристом бароном В. Штейнгелем, який після 20-річної каторги повернувся з Сибіру, поетом Н. Щербіною, видатним вченим М. Северцевим, акторами М. Щепкіним і А. Олдріджем. Поет цікавився музичним і театральним життям. Він продовжував захоплюватися музикою, про що свідчить запис у «Щоденнику» від 16 грудня 1857 р.: «Вечером я отправился к В.И. Далю...одна из дочерей его села за фортепьяно... я попросил ее сыграть что-нибудь из Шопена. Но так моего любимца налицо не оказалось, то она

заменила его увертюрою из «Гугенотов» Мейербера. И, к немалому удивлению моему, исполнила это гениальное произведение лучше нежели я ожидал»⁶³.

Про багатогранність світобачення Т. Шевченка свідчить також і інтерес до різних галузей знання, розвиток і прогрес яких посприяють звільненню людини і встановленню такої жаданої справедливості. Пливучи на пароплаві «Князь Пожарський» до Нижнього Новгорода, поет подумки звертався до творців парового двигуна. Він бачить пароплав «...чудовищем с раскрытой огромной пастью, готовою проглотить помещиков-инквизиторов. Великий Фультон! И великий Ватт! Ваше молодое, не по дням, а по часам растущее дитя в скором времени пожрет кнуты, престолы и короны, а дипломатами и помещиками только закусит, побалуется как школьник леденцом. То, что начали во Франции энциклопедисты, то довершит на всей нашей планете ваше колоссальное, гениальное дитя. Мое пророчество несомненно»⁶⁴.

Відтак, Т. Шевченко мислив не лише ретроспективно, а й бачив перспективи розвитку наукової, суспільної думки і всього суспільства. Відмінною рисою його світобачення була здатність охопити думкою минуле, сучасне й майбутнє. Вся Шевченкова творчість пронизана тими стрижневими ідеями, що були найважливішими для вітчизняного суспільства й соціального визволення; адже всі люди народжуються вільними у своїх гідності та правах. Ці ідеї ґрунтувалися на християнських та демократичних засадах та мали великий вплив на суспільно-політичну думку не лише в Україні, а й в Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

---

¹ Бельчиков Н.Ф. Тарас Шевченко: критико-биографический очерк. — М., 1961; Конисский А.Я. Жизнь украинского поэта Тараса Григорьевича Шевченко. Критико-биографическая хроника. С портретами Т.Г. Шевченко и его друзей и видами хаты и могилы его. 1814–1861. — О., 1898.

² Бурачек М.Г. Великий народний художник. З 75 репродукціями художніх творів Т.Г. Шевченка. — Х., 1939; Бутник-Сіверський Б. Мистецькі твори Т.Г. Шевченка років заслання. (До підготовки VIII і IX томів академічного видання «Повного зібрання творів Тараса Шевченка») // Вісник АН УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1954. — № 6. — С. 42–47; Владимирський Г.Д., Савинов А.Н. Т.Г. Шевченко-художник. — Л.–М., 1939; Мистецька спадщина Т.Г. Шевченка. Матеріали, присвячені творчості Шевченка-художника. — К., 1959. — Вип. 1; Слатьон О.Г. Шевченко у мистецтві. Малюнки Тараса Шевченка. Вип. 1. — СПб., 1911.

³ Головаха І.П. Т.Г. Шевченко і російські революційні демократи 50–60-х років XIX ст. — К., 1953; Марголис Ю.Д. Т.Г. Шевченко и русские историки-демократы. — Л., 1991; Сергієнко Г.Я. Декабристи і Шевченко. — К., 1983; Його ж. Т.Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство. — К., 1983; Шаблювський Е.С. Т.Г. Шевченко и русские революционные демократы. — К., 1975.

⁴ Большаков Л.Н. Оренбургская шевченковская энциклопедия. Тюрьма. Солдатчина. Ссылка. Энциклопедия одиннадцати лет. 1847–1858. — Оренбург, 1997; Марахов Г. Т. Шевченко в колі сучасників. Словник персоналій. — К., 1976; Тарас Шевченко і

Крим: Енциклопедичний довідник. — Сімферополь, 2001; Шевченківський словник. В 2-х тт. — К., 1975–1977.

⁵ *Багрич М.І.* Т.Г. Шевченко. Бібліографічний покажчик (1917–1963). — К., 1964; *Гресько М.Т.* Шевченко французькою мовою (1847–1967): Бібліограф. покажчик. — Л., 1967; *Гресько М., Занічковський М., Кулик В.* Шевченко в німецьких перекладах та критиці (1843–1917): Бібліограф. покажчик. — Л., 1968; *Гресько М., Андріанова Н.Т.* Шевченко мовами італійською, іспанською, португальською та есперанто: Бібліограф. покажчик. — Л., 1968; Збірник праць наукових шевченківських конференцій (1952–2002): Покажчик змісту. — Черкаси, 2002; *Комаров М.* Шевченко в літературі і мистецтві. Библиографический указатель материалов для изучения жизни и произведений Т. Шевченко. — О., 1903; *Сарана Ф.К.* Т.Г. Шевченко. Бібліографія ювілейної літератури (1960–1964). — К., 1968; Тарас Шевченко: Бібліографічний покажчик 1989–2003. — К., 2004; Тарас Шевченко (1989–2004): Матеріали до бібліографії. — К., 2005; *Тарас Шевченко.* Бібліографія бібліографії (1840–1960). — К., 1961; Т.Г. Шевченко. Бібліографія літератури про життя і творчість. 1839–1959. В 2-х тт. — К., 1963; Шевченко-художник. Бібліографічний покажчик (1839–2012). У 2-х тт. — Т. 1. — К., 2013; *Чигаєва О.Т.* Шевченко 1814–1861. Бібліографічний покажчик статей та рецензій, розміщених у періодичній пресі УРСР за 1939 р. — Х., 1939; *Чигаєва О., Нікітіна О., Косенко Л.Т.* Шевченко 1814–1861. Бібліографічний покажчик статей та рецензій, розміщених у періодичній пресі УРСР за 1938–1939 рр. — Х., 1939; *Яшек М.Ф.* Т.Г. Шевченко. Матеріали до бібліографії (1903–1921). Вип. 1. — Х., 1921.

⁶ *Мак-Ніл В.* Піднесення Заходу. Історія людської спільноти. — К., 2011.

⁷ *Пахлевская О.* Тарас Шевченко — писатель XXI века // День. Kiev.ua. — 2013. — 24 мая [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/obshchestvo/taras-shevchenko-pisatel-hhi-veka1>.

⁸ *Грабович Г.* Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Т.Г. Шевченка. — К., 1991; *Його ж.* Шевченко, якого не знаємо. — К., 2000.

⁹ *Забужко О.* Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. — К., 1997.

¹⁰ *Дзюба І.* Тарас Шевченко. Життя і творчість. — К., 2005; 2-е вид. — К., 2008.

¹¹ *Наливайко Д.С.* Тарас Шевченко в контексті романтизму та націоналізму // Слово і час. — 2006. — № 3.

¹² *Нахлік Є.К.* Шевченко і польські та російські романтики. — Львів, 2003.

¹³ *Цвілюк С.А.* Історична мудрість Великого Кобзаря. Історизм і соціально-політичний вимір епічних творів Тараса Шевченка. — Одеса, 2008.

¹⁴ *Жур П.В.* Труді і дні Кобзаря: Літопис життя і творчості Т.Г. Шевченка. — К., 2003.

¹⁵ *Сверстюк Є.* Шевченко понад часом. — К., 2012.

¹⁶ *Барабаш Ю.* Коли забуду тебе, Єрусалиме... Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії. — К., 2001; *Його ж.* Тарас Шевченко: Імператив України. Історіо- й націософська парадигма. — К., 2004; *Його ж.* Просторинь Шевченкового слова. — К., 2011.

¹⁷ *Пріцак О.* Шевченко — пророк. — К., 1993.

¹⁸ *Панасюк Б.Я.* Український Ренесанс у творах Т.Г. Шевченка. — К., 2010. — С. 3–5.

¹⁹ *Мельниченко В.* На славу нашої преславної України. Тарас Шевченко і О. Бодяньський. — М., 2008; *Його ж.* Тарас Шевченко: мій друг Шепкін. — К., 2009.

²⁰ *Забужко О.* Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. — К., 1997; *Іванишин П.* Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка. — Дрогобич, 2001; *Мовчанюк В.* Від шевченкознавства радянського до україн-

ського // Слово і час. — 1993. — № 9. — С. 54–57; *Мойсієнко А.К.* Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша. — К., 2006; Шевченкознавство: ретроспективи і перспективи: Збірник праць Всеукраїнської 36-ї наукової Шевченківської конференції. 18–19 квітня 2006 р. — Черкаси, 2006.

²¹ *Цвілюк С.А.* Історична мудрість Великого Кобзаря. Історизм та соціально-політичний вимір епічних творів Тараса Шевченка. — О., 2008.

²² *Ключковська Г.* Український міф про Шевченка, або Дещо про шевченкознавство як дзеркало української ментальності // Зеркало недели. Україна. — 2006. — № 25. — 30 червня.

²³ *Доусон К.Г.* Боги Революції. — СПб., 2002. — С. 305.

²⁴ *Уортман Р.* Сценарии власти. Мифы и церемонии русской монархии. В 2-х тт. — Т. 1: От Петра Великого до смерти Николая I. — М., 2004. — С. 228, 531.

²⁵ *Дзюба І.* Тарас Шевченко. — К., 2005. — С. 133–134.

²⁶ *Когут Зенон.* Коріння ідентичності. Студії із ранньомодерної та модерної історії України. — К., 2004. — С. 99.

²⁷ *Прицак О.* Вказ. праця. — С. 2.

²⁸ *Барабаш Ю.В.* Петропольським лабіринті. Петербург у житті і творчості Т. Шевченка // Сучасність. — 2010. — № 3. — С. 125.

²⁹ *Соловьев Ю.* Какой язык считал своим Тарас Шевченко [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.russian.kiev.ua/material.php?id=11605897>.

³⁰ Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання. (1847–1914): Збірник документів і матеріалів. — К., 2013. — С. XIV–XV.

³¹ *Наливайко Д.* Вказ. праця. — С. 26.

³² *Прицак О.* Вказ. праця. — С. 17.

³³ *Когут Зенон.* Вказ. праця. — С. 98.

³⁴ Там само. — С. 266–267.

³⁵ Цит.: *Мельниченко В.* На славу нашої преславної України... — С. 162.

³⁶ Там само. — С. 201–205.

³⁷ *Мельниченко В.* Тарас Шевченко: мій друг Щепкін. — К., 2009. — С. 53–54, 60, 62.

³⁸ *Романенчук Б.* Шевченкові універсальні ідеї // Хроніка. 2000. — К., 2000. — С. 80.

³⁹ Шевченко на Фастівщині: зустріч з історією... — С. 127.

⁴⁰ *Марголис Ю.Д.* Указ. соч. — С. 5–6.

⁴¹ Тарас Шевченко. Життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах. — К., 1964. — С. 162–163, 209.

⁴² Там само. — С. 207.

⁴³ *Афанасьев-Чужбинский О.С.* Спомини про Т. Шевченка // Спогади про Тараса Шевченка. — К., 1982. — С. 94.

⁴⁴ Цит.: *Мельниченко В.* На славу нашої преславної України... — С. 184–185.

⁴⁵ Кирило-Мефодіївське товариство. В 3-х тт. — Т. 1. — К., 1990. — С. 105, док. № 114.

⁴⁶ *Сергієнко Г.Я.* Т.Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство. — К., 1983. — С. 85.

⁴⁷ *Бучинський Д.* Християнсько-філософська думка Тараса Г. Шевченка // Хроніка. 2000. — К., 2000. — Вип. 39/40. — С. 551.

⁴⁸ Кирило-Мефодіївське товариство. — Т. 1. — С. 5.

⁴⁹ *Кондратюк К., Мандзяк В.* Українське національне відродження XIX — початку XX століть у сучасній вітчизняній історіографії // Українська історіографія на зламі XX і

XXI століть: здобутки і проблеми: Колективна монографія за ред. Л. Зашкільняка. — Львів, 2004. — С. 154.

⁵⁰ Сергієнко Г.Я. Т.Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство. — К., 1983. — С. 112, 115.

⁵¹ Там само. — С. 107.

⁵² Кирило-Мефодіївське товариство. — Т. 1. — С. 62, док. № 69.

⁵³ Шевченко Т.Г. Щоденник. Запис від 20 червня 1857 р. // Шевченко Т.Г. Зібрання творів у шести томах. — Т. 5. — К., 2001. — С. 23.

⁵⁴ Мельниченко В. Тарас Шевченко: мій друг Шепкін. — С. 8.

⁵⁵ Шевченко Т.Г. Щоденник. Запис від 21 березня 1858 р. // Шевченко Т.Г. Зібрання творів ... — Т. 5. — С. 165.

⁵⁶ Тарас Шевченко. Життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах. — С. 374.

⁵⁷ Марголис Ю.Д. Указ. соч. — С. 56.

⁵⁸ Там же. — С. 98.

⁵⁹ Т.Г. Шевченко. Біографія. — К., 1984. — С. 464–465.

⁶⁰ Шаблювский Е.С. Указ. соч. — С. 83.

⁶¹ Марголис Ю.Д. Указ. соч. — С. 5.

⁶² Шаблювский Е.С. Указ. соч. — С. 92–95.

⁶³ Шевченко Т.Г. Щоденник. Запис від 16 грудня 1857 р. // Шевченко Т.Г. Зібрання творів... — Т. 5. — С. 135–136.

⁶⁴ Там само. Запис від 27 серпня 1857 р. // Шевченко Т.Г. Зібрання творів... — Т. 5. — С. 86–87.

Стаття надійшла до редколегії 19.10.2014 р.

МИРОВОЗЗРЕНИЕ Т.Г. ШЕВЧЕНКО В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ В УКРАИНЕ (1830–1860-х гг.)

Статья посвящена исследованию жизни, творчества и общественной деятельности выдающегося украинского поэта и художника Т. Шевченко. Основное внимание уделено осмыслению его мировоззрения в контексте отечественной общественно-политической мысли 1830–1860-х гг.

Ключевые слова: Т. Шевченко, мировоззрение, общественно-политическая мысль, Украина.

WORLDVIEW T. SHEVCHENKO IN THE CONTEXT OF SOCIOPOLITICAL THOUGHT IN UKRAINE (1830–1860)

The article studies the life, creativity and public activities of the prominent Ukrainian poet and artist Taras Shevchenko. Main attention is paid comprehension his worldview in the context of domestic sociopolitical thought 1830–1860's.

Keywords: T. Shevchenko, worldview, sociopolitical thought, Ukraine.